

KULTURNA I PROSVJETNA DJELATNOST PAVLINA U HRVATSKOJ S POSEBNIM OSVRTOM NA KRIŽEVCE

Ivan PEKLIĆ, Križevci

Pavlini dolaze u Hrvatsku iz Ugarske sredinom XIII. st. Najprije se nastanjuju u Dubici, a zatim i u drugim hrvatskim gradovima. Najpoznatiji njihov samostan osnovan je u Lepoglavi. U Lepoglavi otvaraju i svoju prvu gimnaziju, koja će kasnije biti uzvišena na rang akademije. Pavlini su dali nekoliko vrijednih pisaca i povjesničara, kao što su: Ivan Bielstienec Orlović, Jakob Obostrenac, Ivan Kristolovec te Nikola Benger. Njih je u Križevce doveo Ivan Zakmardi. On im je poklonio svoje imanje i imanje svojega brata Đure. U Križevcima osnivaju školu u kojoj se školuje hrvatska i vlaška mladež. Dopuštenje za rad škole koje Zakmardi nije doživio, umrijevši 1664., dobili su od cara Leopolda I. tek 1675. g.

U ovom radu želio bih ukazati na prinos pavlina hrvatskoj kulturi, osobito prosvjeti. U uvodnom dijelu rada bit će naznačen dolazak pavlina u Hrvatsku. Također mi je namjera predstaviti najznačajnije pisce tog reda, prije svega povjesničare.

U drugom dijelu bit će obrađen kulturno-prosvjetni rad pavlina u Križevcima, koji je u dosadašnjim historiografskim radovima zanemaran. Osobito ću ukazati na dolazak pavlina u Križevce koji je vezan uz osobu Ivana Zakmardija Dijankovečkoga.

U zadnjem dijelu ovog rada kanim objaviti diplomu Leopolda I. u prijevodu Ljudevita Plačka, kojom se pavlinima dopušta otvaranje škole u Križevcima.

Pavlini su katolički red koji je narod zbog bijele odjeće nazivao »bijeli fratri«. Osnivač reda Euzebije, odrekavši se ostrogonskog kanonikata, »povukao se u pilišku pustinju u okolici ostrogonskoj i tuj u trostrukoj pećini pustnjikovao sa više drugovah.«¹ Pavlini su institucionalizirani pod vodstvom Bartolomeja biskupa u Pečuhu (oko 1215. g.). U Hrvatsku dolaze 1244., i to u Dubicu. Naime, kad je Koloman Dubicu uzvisio na rang slobodnog kraljevskog grada, naložio je gradskom vijeću da mora primiti pavline.

¹ I. Kr. TKALČIĆ: *O višoj nastavi u Hrvatskoj*, Rad JAZU 93/1888, str. 85

Istodobno (oko 1247.) nastanjuju se oni i u Remetama kod Zagreba, na posjed koji im je poklonio plemić Miroslav.

Kad govorimo o počecima prosvjetno-kulturne djelatnosti pavlina, nezaobilazno mjesto zauzima njihov samostan u Lepoglavi koji je 1400. osnovao Herman Celjski na svojem imanju te mu poklonio 300 jutara zemlje.²

U lepoglavskom samostanu osnovana je oko 1503. »prva javna gimnazija i za svjetsku mladež, koju su polazili sinovi mnogobrojnih plemićah iz brdovita Zagorja i ravne Podravine«. ³ Na žalost, ta gimnazija nije bila dugog vijeka, jer zbog poraza Ludovika II. 1526. od Turaka na Mohačkom polju, Hrvatska gubi dio Slavonije i u tim se nepovoljnim prilikama lepoglavska gimnazija morala zatvoriti. Obnova te gimnazije zbila se 1581. na zboru svećenika pod vodstvom vercelskog biskupa, održanom u Lepoglavi. Na tom je skupu svećenika zaključeno da Lepoglava postane središte reda i nastave: »ubi caput ordinis est, ibi semper sint et fratres doctissimi et sanctitate pollentes; ibique fratres iuniores et in sanctitate et in doctrina maxime exerceantur, ut sic ab ipso ordines ubere, scientiare et pietatis lac haurientes idem aliis praeberere possint«. ⁴

Iduće godine (1582.) vrtila je Lepoglava od hrvatske mladeži »kojoj se ondje po drugi put otvorilo vrelo više nauke tj. gimnazija i studija humaniora, šest razredah sa posljednjim rhetorikom«. ⁵ Glavni nadzor nad samostanom imao je učeni pavlinski general Stjepan Trnavljanin: nakon njegove smrti naslijedio ga je Šimun Bratulić. Postavši (1603.) biskupom zagrebačkim, Bratulić nastavlja sa svojim prosvjetnim radom. Godine 1606. poziva u Zagreb isusovce koji, dobivši posjed i kapelu sv. Katarine, 1607. otvaraju gimnaziju.

Lepoglavska gimnazija nastavila je svoj rad do 1644., kad se ugasila, jer novo gimnazijsko središte postaje Zagreb. Time ne prestaje prosvjetni rad pavlina u Lepoglavi, jer 1656. fra Jakob Obostrenec započinje predavati filozofiju u bivšoj lepoglavskoj gimnaziji. Godine 1658. general reda Borković dobio je odobrenje od rimske stolice i od cara Leopolda I. da se lepoglavski zavod uzdigne na status akademije; otada lepoglavska akademija može dodijeliti doktorate iz filozofije. Uskoro akademija postaje poznata, pa se tako 1677. osnivaju dva razreda, i to jedan za Hrvate, a drugi za Mađare. U XVII. stoljeću pavlini su otvorili još nekoliko svojih samostana kod Ozlja (1627.), ⁶ u Ulimju (1662.) ⁷ i u Križevcima (1665.). ⁸ Kad je riječ o teologiji, ona se predavala najprije u

² R. KAUK: *Poviest pavlinskog samostana i sadašnje kraljevske zemaljske kaznionice*, Vukovar 1895. Kauk je, kao ispovjednik u lepoglavskoj kaznionici, napisao kratku povijest Lepoglave. Također vidi: V. KLAJČ: *Osmutak manastira Lepoglave i povijest njegova u XV. stoljeću (1400.-1495.)*, Vjesnik zemaljskog arhiva 10/1903., str. 161-165.

³ I. Kr. TKALČIĆ: *n. dj.*, str. 87

⁴ ISTO: str. 88

⁵ ISTO: str. 88

⁶ ISTO: str. 91; Samostani su napravljeni kod Ozlja, grada Zrinskih, na brdu Smolča.

⁷ ISTO: str. 91; O kratkoj povijesti samostana u Ulimju pisao je i S. VRIŠER: *Pavlinsko Olimje*, Kultura Pavlina u Hrvatskoj 1244.-1786., Zagreb 1989., str. 255-267.

⁸ ISTO: str. 91

Novom Mjestu, a od 1673. u Ugarskoj Trnavi. Provalom Turaka (1683.) Trnava bijaše spaljena te se i teologija premješta u Lepoglavu. Veliku zaslugu za razvoj znanosti u Lepoglavi imao je Gašpar Malečić, koji je koncem XVII. st. uspio uspostaviti »posebnu pavlinsku državu, kojom sgodom spasilo se velikim naporom i znojem za kraljevinu Hrvatsku njezino Međumurje.«⁹

Osim toga, Malečić je osnovao i veliku knjižnicu koja je bila najveća u Hrvatskoj te je, osim rukopisnih knjiga, obilovala za ono vrijeme rijetkim tiskanim knjigama. Kasnije je vikar Ivan Kristolovec (1710.) osnovao biblioteku koja je navodno bila veća od same crkve.

Pavlini nisu samo poučavali nego su pisali vlastita znanstvena i književna djela. Nabrojiti ćemo samo najznačajnije predstavnike. Među prvim pavlinskim piscima bio je Ivan Bielostienec Orlović koji je napisao životopis sv. Pavla; njegovo najvažnije djelo je rječnik za stare izraze koji je tiskan poslije njegove smrti, u Zagrebu, 1740., pod naslovom *Gazophilacium seu Latino-Illyricorum onomatum Aerarium*. Učeni pavlin Ivan Kristolovec je 1710. izdao *Tomaža od Kempisa, od nasleđivanja Kristuševoga, knjige četiri*.¹⁰ Moramo spomenuti i najpoznatijeg povjesničara, Nikolu Bengera.

Nikola Benger, sin Frederika Franje Bengera i Anke Natalije rodio se 2. prosinca 1695. u Križevcima, kako stoji u matičnoj knjizi krštenih župe Križevačke: »1695. December 2. Baptizatus est Nikolaus, filius generosi domini Friderici Francisci Benger et Annae Nataliae, patrini Stephanus Marchich et Elisabetha Sigarterin«.¹¹

Početno obrazovanje i gimnaziju završio je u Križevcima. Od 1713. je na školovanju u Lepoglavi, gdje uči filozofiju kod Nikole Hohekera. Bogosloviju je učio kod otaca Stjepana Kovačića, Andrije Mužara, Nikole Mikulića. Postaje doktor filozofije i teologije, vjerojatno 1721. Filozofiju u Lepoglavi predaje 1721., 1724., 1725. i od 1727. do 1732. Generalnim definitorom reda postao je 1739. Zbog velikih zasluga biran je tri puta za provincijala hrvatske pokrajine, i to 1743. do 1746., 1752. do 1755. i 1758. do 1764. Umro je 1766. u 71. godini, u Lepoglavi. Njegov znanstveno-književni rad je opsežan, a čini ga 16 djela, od kojih su tri objavljena. Njegovo najstarije štampano djelo je povijest čudotvorne Majke Božje u Koruškoj blizu Križevaca *Regina matrum innumeris gratis Corusca dei mater dolorosa Maria*,¹² izašla 1730. Glavno Bengerovo djelo govori o povijesti pavlinskog reda. Djelo je kao ljetopis započeo Andrija Egyerer i izdao prvi svezak u Beču 1663. Taj su rad bezuspješno nastavili Dionizije Chelstovski i Konstantin Pavlovski. Napokon se ljetopisa prihvaća Benger te 1743. objavljuje drugi svezak s naslovom *Annalium eremi – coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum s. Pauli primi eremitaе, volumen secundum, duos in libros partitum Quibus ab anno Christi 1663. usque ad annum 1727. eiusdem proto – eremitici ordinis progressus referuntur ... per*

⁹ ISTO: str. 93; Usp. također A. MESSNER-SPORŠIĆ: *Lepoglava, crtica iz prošlosti i sadašnjosti*, Vrhbosna XXXIX/1925., br. 4 i 5, str. 70–72.

¹⁰ ISTO: str. 95; također J. BRATULIĆ: *Književna djelatnost hrvatskih pavlina*, Kultura Pavlina, str. 279–291

¹¹ V. KLAIĆ: *Nikola Benger, hrvatski povjesničar*, Hrvatska, 107/1906., str. 1

¹² ISTO: br. 108, str. 2

*Nicolaum Benger, praelibati ordinis definitorem generalem, ss. Theologiae doctorem. Impressum Posonii anno dominis 1743. Folio, str. XVIII. + 602 + XXIX.*¹³ To djelo donosi ispravke i nadopunjuje Eggererov svezak. Benger zatim piše samostalni drugi svezak, koji obuhvaća razdoblje od 1663. do 1727. Napisao je i treći svezak pavlinskog ljetopisa (1727.–1739.), ali je on ostao u rukopisu. U rukopisu je također djelo koje je monografija pojedinih pavlinskih samostana i ti se rukopisi čuvaju u arhivu HAZU i u metropolitanskoj knjižnici a nose općeniti naziv *Cronotaxis monasteriorum ordinis fratrum eremitarum s. Pauli primi ermitae*.¹⁴

ŽIVOT I RAD IVANA ZAKMARDIJA

Za dolazak pavlina u Križevce svakako je najzaslužniji protonotar hrvatskog kraljevstva Ivan Zakmardi, pa ćemo o njemu nešto više napisati. Ivan Zakmardi¹⁵ potječe iz Ugarske – o tome nas izvješćuje i povjesnik pavlinskog reda Nikola Benger; a kralj Leopold mu u diplomi od 5. rujna 1666., kojom Zakmardiju dodjeljuje barunstvo kaže: »in patriam tuam Croatia et Sclavoniam rediisses, quo praedecessores tui ex Hungaria sese transtulerant«. ¹⁶ Zakmardijevi preci su se nastanili u Hrvatskoj, i to u grad Križevce, u drugoj polovici XVI. st. Njegov otac Petar bio je bilježnik križevačke županije, a majka Magdalena iz kuće Filipčića. Djetinjstvo je proveo u roditeljskoj kući, a više nauke, tzv. »humaniora« završio je u Zagrebu, kod isusovaca. Nakon toga odlazi u Olomuč gdje do 1625. postaje magistar filozofije te se vraća u Hrvatsku. Vrativši se u Hrvatsku, postao je odvjetnik zagrebačke biskupije, a od 1632. plemićki sudac u križevačkoj županiji, pa mu te godine grof Nikola Esterhazy poklanja čitavu Folkuševčinu i Dijankovčinu, k tomu posjede u sv. Petru Orehovcu i Čvrstecu.¹⁷ Godine 1635. I. Zakmardi je postao bilježnik varaždinske županije, a 1636. i županijski bilježnik kraljevstva te se zahvalio na službi plemićkog suca županije križevačke 1638. Zatim je izabran za vrhovnog poreznika, tj. blagajnika Sabora i u komisiju za rješavanje tzv. »vlaškog pitanja«. Bitno je ovdje naglasiti da je 1641. izabran odbor na čelu sa Zakmardijem, kojem je stavljeno u zadaću pregledati i popisati povlastice i pravice kraljevstva (privilegiarum regni revisio et registratio).¹⁸ Donesena je odluka da će se pravice i privilegije čuvati zatvorene s tri ključa; jedan ključ imat će ban, drugi će imati protonotar, a treći kaptol zagrebački. Time su postavljeni temelji zemaljskom arhivu. Od 1642. Zakmardi je sve do kraja

¹³ ISTO: br. 108, str. 3

¹⁴ ISTO: br. 108, str. 3. Usp. A. CUVAJ: *Grada za povijest školstva I.*, Zagreb, 1911., str. 343. O piscima povijesti pavlina pisao je i A. SEKULIĆ: *Pisci povijesti pavlinskog reda*, Kultura Pavlina, str. 297–301.

¹⁵ K. HORVAT: *Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskog*, Zagreb, 1905.

¹⁶ ISTO: str. 1. Barunsku diplomu je objavio također K. HORVAT (Vjesnik kraljevsko-hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, Zagreb, 1903., str. 175–177)

¹⁷ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 4

¹⁸ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 15; ili K. DOČKAL: *Grada za povijest pavlinskih samostana u Hrvatskoj (I.–III.)*, Arhiv HAZU XVI–29c, br. 6. O Škrinji privilegija pisao je I. BOJNIČIĆ: *Škrinja privilegija kraljevine Hrvatske*, Jutarnji list od 25. prosinca 1921., str. 22–23.

života biran za zastupnika u požunski sabor. Godine 1643. dao je napraviti veliku hrastovu škrinju u koju su stavljene privilegije. Dana 30. travnja 1644. u saboru u Varaždinu bijaše izabran za protonotara hrvatskog kraljevstva. Protonotarsku službu Zakmardi je obavljao savjesno i dobro, borio se za hrvatski narod i katoličku vjeru, a osobito je bio protiv privilegija koje su dobivali protestanti.¹⁹ U to vrijeme Hrvatska je bila naročito ugrožena od Turaka, pa se Zakmardi, kao poslanik u požunskom saboru, založio da hrvatski mladići ne moraju ratovati protiv Njemačke za interese kralja, nego da čuvaju hrvatske granice. Kao nuncij uspio se izboriti da Ferdinand III. izda svečanu diplomu hrvatskom kraljevstvu kao privilegij »kojom se državna povlast daje samo vjeri katoličkoj«.²⁰

Zakmardi se osobito brinuo za protutursku obranu te je zadužen za streljivo i hranu za vojsku koja se čuvala u varaždinskoj tvrđavi. Unatoč porazu Turaka (1644.) bečki dvor je potpisao sramotni Varšavski mir koji će nanijeti još puno zla Hrvatskoj. Što se dalje događalo sa Zakmardijem – ne znamo točno. Iz saborskih zaključaka razabiremo da nije pošao u rat i tamo proveo četiri godine, kako se to kaže u njegovoj barunskoj diplomu. Iako on u svojoj oporuci od 7. srpnja 1664. spominje da će poći u rat s carskim četama, više je nego očito da je sudjelovao na zasjedanju sabora 23. i 24. listopada, a bitka kod sv. Gotharda bila je u kolovozu. Moguće je jedino da je on, kao vrhovni nadzornik, dopremao streljivo našim četama pod Kanižom.²¹

Zakmardi je bio i veliki crkveni i narodni dobrotvor. Tijekom svoje javne službe stekao je veliki imetak. Nabrojimo samo nekoliko njegovih posjeda: Špiranec, Brckovština, Ščrbakovec, Međa, Pavlovec, Dubovec, Erdovec, Dijankovec, Štrueljevo i druge. Osobito je pomagao siromašnim đacima u samostanima; tako je 1659. poklonio isusovačkom samostanu u Varaždinu trećinu svojeg žita i vina. Koliki su bili njegovi pokloni tom samostanu, najbolje se vidi iz bilježnice koja se sačuvala pod naslovom *De seminario Varasdiensi per M. Joannem Zakmardi. Prothonotharium fundato. Regestum et ordinatio*.²²

U svojoj oporuci od 17. srpnja 1664. Zakmardi je ostavio isusovačkom sjemeništu u Varaždinu svoja dobra i kuriju u predgrađu Varaždina, posjed u Tmrovcu, vinograd u sv. Iliji, kmetove u Zeketinu, sve posjede na području grada Varaždina, omogućio da se na njegov račun uzdržava jedan pitomac iz donjeg grada Križevaca. U veljači 1667., u ime svoje i kao izvršitelj oporuke svojeg brata Đure, pred kaptolom čazmanskim dodijelio je varaždinskom sjemeništu: posjed Jakopelec, gornji Kalnik s dvorom, pola dobra Brezovice, zatim Dedine, Obreš i Ljubešćicu, dvor u Turnovcu, sjenokoše u Okragima ili Zlatošišću, dva jutra zemlje preko Drave.²³ Za poklon koji je primio, samostan je dužan uzdržavati sedam đaka iz Križevaca. Pavlinima iz Lepoglave poklonio je posjed Ulilje

¹⁹ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 25

²⁰ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 26; Ova isprava izdana je u Požunu 17. lipnja 1647. i čuva se u škrinji privilegija kraljevstva hrvatskog u Hrvatskom državnom arhivu.

²¹ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 36, vidi bilješku br. 4. na toj strani

²² K. HORVAT: *n. dj.*, str. 38

²³ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 42

u Štajerskoj u kojem su se oni i nastanili. Kralj Leopold je 1665. dodijelio sav posjed Ciglenice Zakmardiju i time se povećao ionako velik njegov imetak.

PAVLINI U KRIŽEVCIMA

Nakon toga Zakmardi je odlučio učiniti neko dobro za rodni grad. Naumio je u Križevce dovesti pavline koji su trebali osnovati školu. O tome nas izvješćuju pavlinski pisci Ivan Kristolovec, Nikola Benger, a kratko i Toma Kovačević. Ivan Kristolovec piše: »Osnivač križevačkog samostana je velmožni gospodin Ivan Zakmardy Diankovečki, onaj isti, koji je osnovao i ulimski samostan. Nakon toga bio je podžupan varaždinske županije, a poslije protunotar kraljevstva hrvatskog. Napokon je radi osobitih vrlina i radi velikog juridičkog znanja postao *personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens*. Imao je blagoslova u posjedima i bogatstvu, ali nije imao utjehe potomstva. Zato je nastojao kraljevskom dozvolom, da tako raspoláže svojom imovinom, da posluži slavi Božjoj, da se pobrine za spasenje svoje duše i kao sin kraljevstva čini dobro darivajući sinove kraljevstva svojim dobrima.«²⁴

Nikola Benger o istoj stvari piše ovako: »Presvijetli i plemeniti gospodin Ivan Zakmardy Diankovečki, protunotar kraljevine Hrvatske i Slavonije te podžupan varaždinski nemajući potomstva, a obilujući zemaljskim dobrima, odluči, da u Križevcu kao u svojoj domaji u Hrvatskoj, jer su se Zakmardy ovamo doselili iz satmarske županije u Ugarskoj i udarili ondje svoje prebivalište, osnuje samostan na duhovno dobro grada i cijelog ovog kraja. Odabrao je pavlinski red, kako sam veli u ugovoru, kojim od Nikole Makare, potpukovnika križevačke tvrđave, kupuje kuću za samostan redovnicima, zato, jerbo su se pavlini u samostanu Jasna Gora kod Čenstohove hrabro borili za Boga i kralja, pa su izvojevali sjajnu obranbenu pobjedu nad 12.000 Šveda pokazavši tako, da se Švedi, koji su se do onda smatrali nepobjedivim, nakon tromjesečnog uzaludnog opsjedanja ipak mogu pobijediti. On je sam poticao i urgirao generala pavlinskog reda Pavla Ivanovića, da iskoristi vrijeme mira, pa da u Križevcu osnuje samostan. Budući da je general reda bio zaposlen drugim brigama, povjeri cijelu ovu stvar iskusnom svom predšasniku, a sada generalnom vikaru Martinu Borkoviću, da stvar raspravi, ugovori i sretnom završi.«²⁵

Dana 11. kolovoza 1665. pred sućem donjeg grada Križevaca i pred dvanaest zastupnika grada izjavio je Zakmardi da pavlinskom redu ostavlja: cijelu kuću svoju oćinsku, svoj majur s ribnjakom izvan gradskih zidina, vrt do potoka Vrklina, sve oranice i livade, sve svoje vinograde i šume što pripadaju njegovoj obitelji, a nalaze se na području županije križevačke.²⁶ To je isto potvrdio pred kaptolom čazmanskim 27. kolovoza u Zagrebu i još je zatražio da se izda isprava s novim darovima. Tako Zakmardi još poklanja

²⁴ K. DOČKAL: *n. dj.*, str. 2

²⁵ K. DOČKAL: *n. dj.*, str. 3

²⁶ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 45; isto i K. DOČKAL: *n. dj.*, str. 12 i 13, s time da je Dočkal neprecizan u navođenju posjeda.

pavlinima: dvor i posjed u Dijankovcu; zatim sve posjede u Lemešu, posjed u Špirancu i Šrbatovcu, dvor s pivnicom u Dropkovcu, posjede u Dropkovcu, Vinarcu, Pataku, Nemčevcu, Vojnovcu i Hižanovcu, Turkovcu, Šalamunovcu, Bojnikovcu, Kušovcu te sve posjede svojeg brata Đure, posjed Bogačevo i sv. Petar Orehovec, polovicu Rakovca, zatim vinograde u Obrežu, velikom Malu i Belečaku, 24 kmeta na posjedima Ledinsko selo, Brestec, Mahinovec. Kao protuuslugu za taj dar Zakmardi je od pavlina tražio da služe svaki dan iza njegove smrti tri tihe svete mise za njega i suprugu, za njegova brata Đuru, za bratova sina Ivana i suprugu mu Magdalenu te da služe svečane zadušnice u osmini bl. Marije Magdalene, a poslije njegove smrti neka odsluže 500 svetih misa. Kako očinska kuća nije bila dovoljna za osnivanje samostana, Zakmardi je kupio kuću od potpukovnika križevačke posade Nikole Makara te je od kralja dobio dopuštenje da kupi posjed Majurec. Uvodeći pavline u Križevce, imao je nakanu da oni osnuju i školu. To se najbolje vidi iz molbe koju su pavlini poslali kralju:²⁷

»Prvotna je naime nakana osnivača bila, da se u spomenutom gradu održava Božja služba, a u županiji pak gdje ima mnogo tisuća shizmatika, da se tako unaprijedi širenje katoličke vjere, da se u tu svrhu otvore škole za poučavanje mladeži posebno u temeljima katoličke vjere, i da se održavaju satovi katekizma i propovijedi.«²⁸ Vidimo iz toga jasno da Zakmardi želi da pavlini otvore školu u Križevcima, što su poslije i učinili. Oni su se najprije naselili u Dijankovcu, čekajući da se Makarova kući uredi za samostan, a poslije toga su čekali dopuštenje biskupa koje su malo odugovlačili franjevci. Napokon, 20. travnja 1667. biskup Petar Petretić je dopustio pavlinima da se nastane u Križevcima. Na žalost, Ivan Zakmardi nije nikad vidio to dopuštenje jer je umro 25. travnja 1667. u Banjskoj Bistrici. O tom događaju izvješćuje Nikola Benger: »Generalni vikar o. Martin Borković poduzme korake kod Franjevaca i kod biskupa Petra Borkovića (Petretić, nap. I. P.). Uklonivši tu teškoću izda Peter Petretić dne 20. travnja 1667. g. pismenu dozvolu za osnutak pavlinskog samostana u Križevcima. Sad su tek Pavlini uvedeni u Križevce, da izvedu zamisao svog zakladatelja Zakmardy-a.«²⁹ Kad su započeli svoj rad u Križevcima, gradsko poglavarstvo zamolilo je pavline da otvore školu, kako bi se pomoglo domaćoj i obližnjoj mladeži da ne mora ići na školovanje u druge gradove. Pavlini su se rado toj molbi odazvali i 1670. otvorili u Križevcima gimnaziju. Dopuštenje carskog dvora stiglo je tek 1675. od Leopolda I. U prijevodu taj dokument glasi:³⁰

»Mi Leopold, Božjom milošću izabrani Rimski car, uvijek veličanstveni, kralj Njemačke, Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nadvojvoda Austrije, vojvoda Burgundije, Štajerske, Koruške, Kranjske, Wutemberga, Gornje i

²⁷ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 45 i 46; Prijepis ugovora nalazimo kod Dočkala u navedenom djelu, str. 14. Tekst u latinskom originalu glasi: »quod intentio fundatoris illa esset principalis, ut in dicta civitate divinus cultus in districtu vero, ubi multa Schismaticorum millia essent, catholike fidei augmentum taliter procuraretur, quem in finem erudiendae juventutis praesertim in fundamentis catholicae fidei scholae aperirentur cathedismi et conciones haberentur«.

²⁸ K. HORVAT: *n. dj.*, str. 48; S latinskog na hrvatski preveo Ljudevit Plačko.

²⁹ K. DOČKAL: *n. dj.*, str. 19

³⁰ Prijevod tog dokumenta i usporedbu s rukopisom napravio je Ljudevit Plačko. Prijepis diplome nalazimo i kod K. DOČKALA: *n. dj.*, str. 20–21.

Donje Šleske, Marke Moravije, Gornje i Donje Luzacije, grof od Habsburga, Tirola i Gorice, objavljujemo svima i svakom pojedinom u Hrvatskoj i Slavoniji, vrhovnim zapovjednicima krajina naših kraljevstva, njihovim zamjenicima i ostalim zapovjednicima, kapetanima, stjegonošama, časnicima i ostalim vojnicima Vlasima koji se tamo nalaze a mi ih plaćamo, i svima na koje se to odnosi: da smi Mi prije nekoliko godina, potaknuti prirodnom revnošću za spas duša i za širenje prave katoličke vjere i vjeroispovijesti, među ostalim dobrohotno odlučili: podići i pokrenuti neku školu u rečenim našim krajevima, ili na nekom njima vrlo blizom mjestu, pomoću koje bi se domaća, posebno pak vlaška mladež (koja sa svojim predima ili roditeljima pripada pravoslavno-shizmatičkoj vjeroispovijesti, te se zbog toga teško može vratiti jedinstvu Katoličke crkve) mogla obrazovati i odgajati u pravoj katoličkoj vjeri i vjeroispovijesti, kršćanskim krepostima, dobrom i poštenom ponašanju te znanju.

Tu pak našu revnu i spasonosnu nakanu i dobru volju odgodili su i spriječili ovi nedavni ratni nemiri i opasna vremena. Kasnije je nama o tome više javljeno, a ujedno su donesene potvrde Kaptola Čazmanske crkve od 27. kolovoza 1665., te suca drugih senatora i čitave zajednice starog i Donjeg našeg grada Križevaca od 6. veljače 1666., čijom snagom se pokazuje, da je Georg Zakmardi u posljednjoj točki svoje odluke pravilno sastavio prijenos, ili bolje rečeno zakladu i odredio da za spas, olakšanje i spasenje svoje duše i duše svojih predaka, oci svetog Pavla, prvog pustinjaka, čitaju i služe mise, a oni će u isto vrijeme biti dužni i obavezni osnovati školu »slobodnih vještina« (artium liberalium) za bolji odgoj i obrazovanje, kako hrvatske tako i slavonske, tako i vlaške mladeži, za veći napredak prave vjere katoličke. U tu svrhu, i za njezino izvršenje, poklonio je i odredio da se istim već spomenutim ocima sv. Pavla, prvog pustinjaka, za izgradnju samostana dadne na dar njegova kuća koja se nalazi u spomenutom gradu Križevcu i druga dobra koja se nalaze u često spominjanom gradu Križevcu i na njegovom posjedu u Dijankovcu. Spomenuti oci su u gradu Križevcu kroz neko vrijeme već vodili školu do sintakse³¹ i to ne bez uspjeha, koja je poslije kratkog vremena bila zabranjena, jer da je bila započeta bez našeg odobrenja. Zbog tog razloga su nam sudac, senat, grad i čitava općina križevačka dali gore spomenuta svjedočanstva uz preporuku presvijetlih: našeg komornika, vrhovnog kapetana križevačkog i vjernog i od nas voljenog Ferdinanda Ernesta od Trauttmannsdorfa, zamjenika vrhovnog kapetana slavonskih krajina, što više, primili smo obavijest i od naših osobnih i ratnih savjetnika pravoslavaca. Oni su nas pokorno i preponizno molili, da se dobrohotno udostojimo dati pristanak i dozvolu i da nju svojom rukom i svojim pečatom potvrdimo. Njezinom snagom bi onda spomenuti oci sv. Pavla, prvog pustinjaka, koji tamo u Križevcima već stalno prebivaju, mogli i imali pravo, bez ikakve zapreke ili bilo kakvog protivljenja, sada kao i prije, poučavati u spomenutim vještinama obje mladeži, domaću i vlašku, i držati školu za niže učenje od početka ili osnove pa, isključeno,

³¹ F. E. HOŠKO: *Pavlinске srednje i visoke škole*, Kultura Pavlina, str. 302; Prema toj tezi križevačka gimnazija slijedila je isusovački program, tzv. Ratio studiorum, pa je gimnazija u Križevcima imala prva četiri razreda (*parva, principia, grammatica, syntaxis*) dok je senjska imala i dva viša razreda (*poesis, rhetorica*).

sve do poezije, na veću slavu Božju i na čast preblašene i bezgrešne Djevice i Majke Marije, za veće širenje Katoličke crkve, vjeroispovijesti i vjere.

Udovoljavajući ovim preponiznim molbama i prošnjama, ovim potvrdnim pismom blagostivo i dobrotivo pristajemo i odobravamo. Ujedno pak često spominjane redovnike sv. Pavla, prvog pustinjaka, dobrohotno opominjemo, da u spomenutim naših hrvatskim i slavonskim krajevima i to mladež rođenu u Križevcu, posebno pak vlašku a i drugu mladež, koja bi radi došla onamo, sa svom blagošću i bez ikakvih opterećenja poučavaju i uče u svakom štovanju Boga, u pobožnosti, skrušenosti, dobrim običajima i znanju i da takvu školu ponovno započnu, vode i nastave.

Svima pak našima koji su gore spomenuti i koji u našim krajinama i pod našim stijegom i uz našu plaću služe vojsku, ozbiljno opominjemo, da se ni na kakav način ne suprotstavljaju niti protive ovoj našoj dozvoli i potvrdi i da spomenute oce sv. Pavla prvog pustinjaka ne sprečavaju u održavanju ove škole. U svjedočanstvo toga ovo pismo potvrde potpisujemo svojom rukom i zapovijedili smo da se ono zapečati našim pečatom.

Dano u našem gradu Beču, 4. dana mjeseca travnja, godine Gospodnje 1675., našeg kraljevanja Rimskim carstvom sedamdesete godine, Ugarskom dvadesete, Češkom desete godine.

Leopold, v.r.

Po osobnom nalogu svetog carskog veličanstva, Franjo Tobis Reusner, v.r.
Mjesto pečata.«

Iz dokumenta je vidljivo da su pavlini ranije osnovali školu koja je bila zabranjena. Sada im se dopušta da slobodno otvore školu, osobito im se daje zadatak da obrazuju vlašku mladež.³²

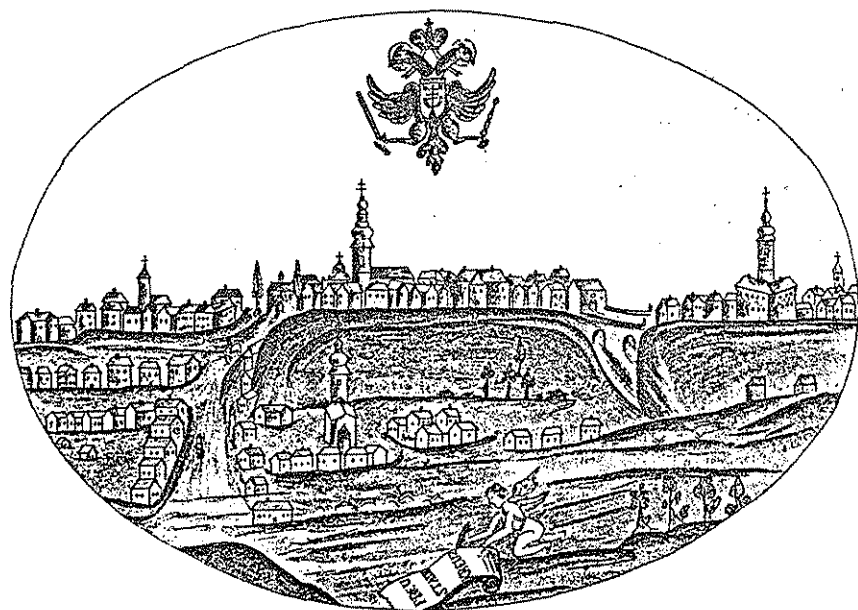
Ovaj rad trebao bi biti samo mali poticaj za proučavanje djelovanja pavlinskog reda u Križevcima, od njihova doseljenja do ukinuća reda od Josipa II. 1786.

Prinos pavlina hrvatskoj kulturi, a osobito prosvjeti je golem. U vrijeme dok Turska zauzima dobar dio hrvatskog područja, a Beč i Pešta malo vode brigu o hrvatskoj granici, pavlini uspijevaju koliko-toliko zadržati duh i kulturu Hrvata na europskoj razini. Njihovo djelovanje omogućio je, svojim nesebičnim darivanjem, Ivan Zakmardi Dijankovečki. On je svoj položaj protonotara iskoristio da pomogne pavlinima u obrazovanju hrvatske mladeži. Moramo se zapitati kako bi izgledala hrvatska škola i kad bi uopće bila otvorena da nije bilo ovakve djelatnosti pavlina.

³² A. M. ŠPORČIĆ: *n. dj.*, br. 3, str. 39; Pavlini su obrazovali i pravoslavnu djecu, jer kod Srba u to vrijeme nema gimnazija.

RÉSUMÉ

Les éremites de Saint Paul s'implantent en Croatie vers le milieu du XIIIe siècle. C'est à Dubica, sur la rivière Una, qu'ils fondent leur premier convent. Leur maison d'études à Lepoglava, en Croatie du nord, obtiendra le privilège de »Studium général« en 1674. Le lycée de Krizevci (1675) sera ouvert aux élèves catholiques et orthodoxes.

Krizevci oko 1755.